

**TASHKENT ARCHITECTURE AND
CIVIL ENGINEERING INSTITUTE**

A.C.D

THE SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION & DESIGN

**TASHKENT
#1, 2022**

**ARXITEKTURA,
QURILISH VA
DIZAYN**

ILMIY-AMALIY JURNALI

Founded in 2006

Vol. 17, Issue 1, Mart 2022

ISSN 2010-7064

9 772010 706005

Муассис:

Тошкент архитектура-қурилиш институти

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ ВА ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ АЪЗОЛАРИ:

PhD., проф. **Эржан Каҳя** (кенгаш раиси, бош муҳаррир, Туркия)
и.ф.д., проф. **Нуримбетов Равшан Ибрагимович** (кенгаш раиси ўринбосари, бош муҳаррир ўринбосари, Ўзбекистон)
т.ф.д., проф. **Ходжаев Саидаълам Аглоевич** (бош муҳаррир ўринбосари, Ўзбекистон)
т.ф.н., доцент **Адилов Зарифжон Химматович** (масъул котиб, Ўзбекистон)
арх.ф.д., доцент **Маматмусаев Тохир Шайдулович** (Ўзбекистон)
Structural Design Assistant Professor **Gabriela Bertagnoli** (Италия)
т.ф.д., проф. **Акрамов Хуснитдин Ахрорович** (Ўзбекистон)
Associate Professor **Fabrizio Varpi** (Италия)
Dr. –Ing. **Hans-Bertram Fischer** (Германия)
и.ф.д., проф. **Зияев Музаффар Кутлуғович** (Ўзбекистон)
“Roads, railways and airports” assistant professor **Pier Paolo Riviera** (Италия)
арх.ф.д., проф. **Нозилов Додо Авазович** (Ўзбекистон)
Prof. Dr.-Eng. **Rudolf Luckmann** (Германия)
т.ф.д., проф. **Лепидус Азарий Абрамович** (Россия)
т.ф.д., проф. **Рашидов Юсуф Каримович** (Ўзбекистон)
Prof., Dr.-Ing. **Jochen Stark** (Германия)
т.ф.д., проф. **Самигов Неъматжон Абдурахимович** (Ўзбекистон)
т.ф.д. **Ахметов Данияр Акбулатович** (Қозоғистон)
ар.ф.д., проф. **Юсупова Мавлюда Аминжановна** (Ўзбекистон)
т.ф.д., проф. **Мукимов Рустам Саматович** (Тожикистон)
т.ф.д., проф. **Касимов Иркин Умарали ўғли** (Ўзбекистон)
т.ф.д., проф. **Файзиев Хомитхон** (Ўзбекистон)
т.ф.д., доцент. **Хотамов Асадулла Тоштемирович** (Ўзбекистон)
арх.ф.н., проф. **Саидов Абдумалик Абдулхақович** (Ўзбекистон)
техник таҳрирчи: **Жабборова Сайёра Болтабоевна** (Ўзбекистон)
техник таҳрирчи: **Нишанбаева Ирода Туйғуновна** (Ўзбекистон)

Журналга 2006-йилда асос солинган

2020-йилда қайта рўйхатидан ўтказилган

Уч ойда бир мартаба чиқарилади

Журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администратсияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020-йил 17-сентябрь куни рўйхатдан ўтказилган. Гувоҳнома рақами № 1104.

Келишилган нархда. ХТ «UMID DESIGN» типографиясида нашр этилган
Тошкент ш., Навоий кўчаси., 22. тел.: 98-303-63-66, 71-234-11-37. Адади: 100 дона

© ТАҚИ, Тошкент, 2022 й.

УДК:72.03

НАМАНГАН ВИЛОЯТИНИНГ ТУРИЗМ ИМКОНИАТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

(Хўжа Амин мақбараси мисолида)

Т.Ш. МАМАТМУСАЕВ (ТАҚИ), З.Р. АДИЛОВ (НаМҚИ)

Аннотация: Ушбу мақолада бугунги кундаги мавжуд тарихий обидаларни ҳолатини янгидан ўрганиши, уларни жойлашган ўринларини таҳлил қилиши, бино ва иншоотларни қайтадан техник рўйхатдан ўтказиши, тарихий маълумотлар асосида уларни мазмун-моҳиятини бойитиши бўйича маълумотлар баён қилинган. Шунингдек, мақолада Наманган вилоятидаги тарихий обидаларни замонавий қиёфага келтириши асосида халқаро туризмни ривожлантириши бўйича муҳим масалаларга ҳам эътибор қаратилган.

Аннотация: В статье в данной статье приведены сведения о переосвидетельствовании существующих исторических памятников, анализе их местонахождения, переоформлении зданий и сооружений, обогащении их содержания на основе исторических данных, а также освещены важные вопросы развития международного туризма.

Annotation: This article provides information on the re-examination of existing historical monuments, analysis of their location, re-technical registration of buildings and structures, enrichment of their content on the basis of historical data. It also focuses on important issues in the development of international tourism.

Калим сўзлар: маданий ёдгорликлар, маданий мерос объектлари, замонавий шаҳарсозлик, зиёратгоҳлар, масжидлар, гумбаз.

Ключевые слова: памятники культуры, объекты культурного наследия, современное градостроительство, святыни, мечети, купола.

Key words: cultural monuments, objects of cultural heritage, modern urban planning, shrines, mosques, dom.

Кириш. Бугунги кунда дунёда тарихий меъморий ёдгорликларни сақлаш ва улардан фойдаланишга оид самарадор йўналиш бўйича “ЮНЕСКО ташаббуси билан 413 та қадимий шаҳарлар худудидаги Бугунжаҳон моддий маданий мерос ёдгорликлари рўйхатига киритилган 1007 та объектлардан 779 таси меъморий ёдгорликлар”[1] эканлиги диққатга сазоводир. БМТ, ЮНЕСКО, ICOMOS каби нуфузли ташкилотлар томонидан маданий меросни сақлаш ва уларни келгуси авлодга етказишга доир “Бугун жаҳон маданий ва табиий меросини ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенция (1972); Тарихий шаҳарларни ҳимоя қилиш ҳақидаги халқаро хартия (Вашингтон хартияси, 1987); Обидаларни, иншоотлар гуруҳини ва диққатга сазовор жойларни рўйхатга олишнинг асосий қонун-қоидалари (1996);

Таҳлил қилиш, консервация ва меъморий меросларнинг тузилишини қайта тиклашнинг асосий қонун-қоидалари (2003); Маданий мерос ҳисобланган - тузилма, объект вайроналарининг атрофини сақлаб қолиш тўғрисидаги Сиан декларацияси (2005)” [2] каби халқаро ҳужжатларнинг мунтазам равишда қабул қилиниши бу соҳада нақадар муҳим аҳамият касб этади.

Дунёда сўнгги йилларда архитектура меросини ҳар томонлама ўрганиш ва сақлаш, уларнинг замонавий архитектура амалиётидаги алоҳида ўрни, туризм инфраструктурасини такомиллаштириш каби йўналишларда бир қатор илмий изланишлар олиб борилмоқда. Шунингдек, ҳозирда тарихий ёдгорликларни сифатли таъмирлаш ва тиклаш, боғ-парк архитектурасини яратиш ва тарихий ёдгорликларнинг график реконструкциясини бажариш, қадимги шаҳарларнинг тарихий кўринишини

сақлаш юзасидан илмий тадқиқотлар олиб бориш долзарб аҳамият касб этади.

Асосий қисм

“Ўзбек халқининг маданий мероси минг йиллар давомида яратилган. Унда турли даврларда Ўзбекистон ҳудудида эътиқод қилинган зардуштийлик, буддизм, ислом ва бошқа динлар яратган маънавий–ахлоқий қадриятлар мужассамлашган. Унда бутун дунёга машҳур Имом Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Фаробий, Беруний, Ибн Сино, Аҳмад Яссавий, Баҳоуддин Нақшбандий, Улуғбек, Алишер Навоий, Машраб каби буюк мутафаккирларнинг билим ва салоҳияти гавдаланган. Бу меросда Амир Темур ва Бобурларнинг давлатчилик ва сиёсий қурилиш тажрибалари, буюк меъморчилик ёдгорликлари, тасвирий санъат, мусиқа,

амалий санъат асарлари, халқ урф-одатлари ва анъаналари уйғунлашган.

Ҳозирда мамлакатимизда моддий маданий мерос объектлари сони 7500 га яқин. Уларнинг барчаси давлат муҳофазасига олинган. Республикаимизнинг барча ҳудудларида маданий мерос ёдгорликлари жуда кўпчиликни ташкил этади.

Айни пайтда Наманган вилоятида ҳам туризм соҳасини ривожлантириш борасида изчил чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Вилоятда 274 та маданий мерос объекти мавжуд бўлиб, шундан 98 таси архитектура ёдгорлиги, 152 таси археология ёдгорлиги, 8 таси монументал санъат асарлари, 16 таси диққатга сазовор жойлар, зиёратгоҳлардир (1-жадвал).

Наманган вилояти бўйича Моддий маданий мероснинг кўчмас мулк объектлари миллий рўйхати 1-жадвал

№	Туманлар номи	Умумий сони	Шундан				Ҳолати	
			Археология ёдгорликлари	Архитектура ёдгорликлари	Монументал ёдгорликлар	Диққатга сазовор жойлар	Қоникарли	Қайта аъмирга мухтож
1	Наманган ш.	38	3	30	4	1	30	8
2	Косонсой	21	10	10	0	1	17	4
3	Мингбулок	6	5	1	0	0	5	1
4	Наманган	12	3	8	0	1	10	2
5	Норин	24	20	3	0	1	22	1
6	Поп	32	22	8	0	2	30	3
7	Тўрақўрғон	17	3	12	0	2	14	3
8	Уйчи	25	19	4	0	2	25	0
9	Учқўрғон	26	23	1	1	1	25	1
10	Чортоқ	12	9	1	0	2	12	0
11	Чуст	35	13	17	3	2	31	4
12	Янгиқўрғон	26	22	3	0	1	24	2
Жами		274	152	98	8	16	245	29

Наманганда яқин келажакда туризм соҳасини такомиллаштириш борасида барча маданий мерос объектларини рўйхатдан ўтказиш, таъмирлаш ишларини олиб бориш билан биргаликда замонавий санитар-гигиеник шахобчалар барпо этиш,

туристик объектларга олиб боровчи йўл кўрсаткич белгиларини ўрнатиш, барча қулайликларга эга меҳмонхоналар қуриш бўйича кенг қамровли ишларни амалга ошириш режалаштирилган.

Наманган шаҳри ва вилоятида сақланган меъморий ёдгорликлар асосан XVIII-XX асрларда бунёд этилган. Вилоятда жойлашган Мулла Қирғиз мадрасаси, Ота Валихон Тўра ва Шайх тарихи, шунингдек меъморчилик санъатидан дарак бериб турувчи кўплаб тарихий меъморчилик обидалари ва зиёратгоҳлари Исҳоқ Эшон масжидлари, Ҳазрати Мавлоно Лутфуллоҳ Чустий мажмуаси, Мулла Бозор Охунд мақбараси, Балиқлик Мозор, Булоқли Мозор ва Биби Она зиёратгоҳлари шулар жумласидандир [3].

Манбаларнинг кўрсатишича, Наманган вилояти кўп асрлик тарихга эга бўлиб, инсоният цивилизациясининг энг қадимий манзилларидан бири ҳисобланади. Ана шу тарихий манзилларда ўша давр муҳитини акс эттирувчи, аҳолининг маданий-маънавий ҳолатини озми-кўпми қониқтириб турувчи масжид, мадраса, ҳаммомлар ишлаб турар эди. Булардан бири меъморий маҳобати ҳамда баландлиги билан ажралиб турувчи 1916 йилда қурилган Наманган шаҳридаги Ота Валихон Тўра мадрасаси ҳисобланади. Ушбу мадраса қурилиши ўзига хос услуб асосида барпо қилинган. Бу мадраса учун ишлатилган ғиштнинг тупроғи таркибидаги тузни ювиб ташлаш учун ойлаб сув оқизиб турилган, шундан кейингина лой тайёрланиб, қайта ишланиб, ғишт тайёрланган. Бу ғиштлар ниҳоятда авайлаб, эҳтиёткорлик билан ҳумларда пиширилган, шунинг учун ҳам юқори сифатли бўлиб, ундан қурилган иморатлар мустаҳкам ва кўркам бўлган. Бинобарин, даҳадаги бу меъморчилик обидаси Ўрта Осиёда мухташам осори-атиқалардан ҳисобланади [4-5].

Хўжамнинг мақбараси - Наманган шаҳрида сақланиб қолган ноёб ёдгорликлар қаторида Кўзагарлик кўчасидаги «Хожамнинг қабри» мақбарасидир. Ушбу мақбара ҳақида И.Е. Плетновнинг 1968 йилги «Ўзбекистон» нашриётида «Хўжа Амин қабри» номи билан чоп этилган рисоласи бор. Унда мақбарани «Хожа Амин қабри» деб нотўғри талқин қилинади ва мақбара қурилишига оид деярли ҳеч қандай маълумот берилмайди, асосан мақбарага таъриф бериш билан кифояланилади.

Сўнгги вақтлардаги изланишлар натижасида мақбара, масжид ва мадраса тарихига доир баъзи маълумотлар топилди. Булар кекса кишилар билан суҳбатлашганда ёзиб олинган оғзаки эсдаликлардан иборат бўлиб, ёзма манбалар етарли бўлмагани учун, Ушбу эсдаликларнинг ҳақиқатга яқин бўлганларидан бирини мисол келтирамиз. Айтишларича, деб сўз бошланади, адабиётшунос Ахмад Убайдуллохнинг «Наманган ҳақиқати» рўзномасидаги 2006 йил 22 ноябрь сонидagi «ноёб ёдгорлик» мақоласида. XVI асрнинг охирида Шайхонтохур (аслида тўлиқ исми Шайх Хованди Тохур) авлодидан Иминхўжа Парранда деган киши Тошкентдан Наманганга келиб, ўрнашиб қолади. Бу ерда унга ихлос қилувчи кишилар кун сайин кўпайиб боради. Натижада тез кунда катта ер - сув, бехисоб бойликка эга бўлади. Иминхўжа парранданинг Холдорхўжа деган ўғли бўлиб, Холдорхўжадан икки ўғил қолади. Каттаси Ёқубхўжа қашқарга кетади, кичиги Иброхимхўжа эса Наманганда қолади. Иброхимхўжанинг қизи бўлиб, уни Мирхўжа Эшон деган кишига турмушга узатади. Иброхимхўжа вафотидан кейин ўғли бўлмаганлиги учун барча бойлиги куёви Мирхўжа эшонга қолади. Мирхўжа эшон мерос қолган бойликлар эвазига қайнотаси Иброхимхўжа хотираси учун тахминан XVII аср охири, XVIII аср бошларида Иброхимхўжа қабрини олди тарафига мақбара қурилишини бошлаб юборади. Қурилишга ўша даврдаги мохир меъморлар жалб қилиниб, мақбара жуда назик дид билан қуриб битказилади.

Мақбара биносини безашда XIV аср бошида Ўрта Осиё меъморчилик бисотидан унутилиб кетган ўйма сопол (терракота)дан фойдаланилган. Бу санъат Ўрта Осиё меъморчилигида бир неча юз йиллар йўқолиб кетиб, ҳеч қутилмаганда Намангандаги Хўжамнинг қабри мақбарасини бунёд этишда ажойиб ўйма тарзида қайтадан дунёга келади.

1-расм. Хўжа Амин мақбараси олди қисми

Бинонинг асосий чехраси, пештоқи, равоқсимон, аркли ва бурчақлари кичик минорали қилиб ишланган. Пештоқ энли ва энсиз белбоғлар билан безатилган. Белбоғларга ўсимликлар тасвири ҳамда штрихлар солинган. Энли белбоғлар сопол парчинлар билан безатилган бўлса, энсиз белбоғлар ганжига икки қатламли ўйма нақш солиб ишланган. Энсиз белбоғлардаги ўйма нақшнинг замини илгари қизил, рангга бўялгани ҳамда тиниқ оқ нақшнинг фони бўлиб хазмат қилганини таъкидламоқ лозим. Эндиликда ҳар иккала қатламнинг ҳам ранги бир хил бўлиб кўринади ва тусига кўра, ўйма сопол парчасидан фарқ қилмайди.

Пештоқ қопламаси рангли сиркор кошнлар билан безатилган. Унинг атрофларидаги бир - бирига монанд ишланган оч яшил ва тўқ сариқ ғиштли фасад - чехранинг мураккаб, жимжимадор фониди яққол ажралиб туради.

Аркнинг учбурчак танчасига барги бештадан бўлган катта - катта гуллар нақшланган. Аркнинг таянчларига яшил тусли кошнлар билан қопланган устунчалар ўрнатилган. Учта халқа кўринишда ўйиб ишланган тўқ сариқ тусли конуссимон тоқи - равоқ ўзига киши эътиборини жалб қилади. Бурчақлардаги гулдасталарнинг қўйи қисми тўқ сариқ ва яшил сиркор нақш билан қопланган.

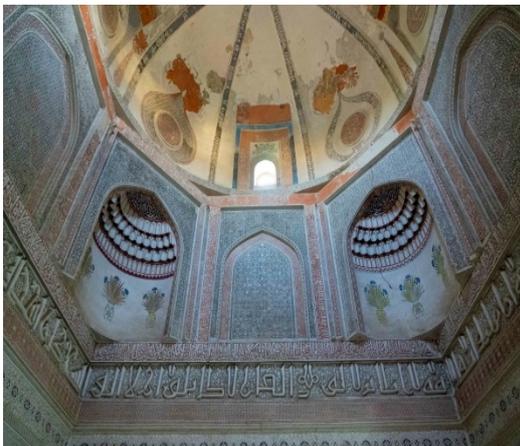

2-расм. Хўжа Амин мақбараси кириш қисми.

Мақбаранинг ичкари қисми ажойиб меъморчилик санъати билан безатилган. Панелнинг юқорисидан харфлар билан ёзилган ва ўсимликлар тасвири солинган беама белбоғ ўтади.

Бу деворлар асосидаги тортилган чизикқа ўхшайди. Иккинчи ана шундай белбоғ деворнинг арк, гумбаз атрофида чирой бериб туради.

Шарқ меъморлари қадимдан биноларни беаада араб ёзувларидан фойдаланишган. Жумладан, «Хўжамнинг қабри» мақбарасининг ташқари ва ичкари қисмлари ҳам араб ёзуви хати кўфий, хати райхоний, хати насталиқ турлари билан жимжимадор қилиб безатилган. Айниқса, меъмор ўз диққат - эътиборини мақбаранинг ички деворларига ҳамда ҳалқа каби айлангириб ёзилган оятларга берган. Мазкур ёзувлар орасида ёдгорликнинг қурилиш тарихига оид бўлган кўп жойлари тушиб кетган, бироқ бинони қурган устанинг номи сақланиб қолган.

3-расм. Хўжа Амин мақбараси ички интерьер қисми

Мақбарага кираверишдаги ўймакор эшик устига ва мақбара ичидаги гўрхонага чиқиш эшиги устида «Амалии уста Муҳаммад Иброҳим ибн Абдураҳим», яъни Абдураҳим ўғли уста Муҳаммад Иброҳим ишлади, деб ёзиб қўйилган. Уста Муҳаммад Иброҳим мақбаранинг шарқ томонидаги эшик устига

Хат давр варақи дахр бинобад сад сол

Бечора нависанда ки дар хок равад

Яъни, «Бу ёзилган хатлар олам саҳифасида юз йиллар қолади, бечора ёзувчи эса тупроқ бўлиб кетади», деган сўзларни ёзиб қолдирган.

Мақбаранинг ғарб томонидаги хўжалар, қабристонини эшиги устига турли диний сўзлар ёзилган. Мақбарадаги мавжуд ёзувлар уста Муҳаммад Иброҳимнинг мохир хаттот эканлигини ҳам тасдиқлайди. Уста маҳаллий меъморчилик мактаби анъаналарининг ўз даври даражасидан бирмунча юқори турадиган нодир монументал, меъморчилигининг намунасини яратишга муваффақ бўлган.

Хулоса. Наманган шаҳри ўзининг бой тарихий меъморий обидаларига эга. Шулардан Хўжамнинг мақбараси замонавий функцияларга мослаштириш, уларни сақлаш масалалари ҳақида лойиҳавий таклиф бериш бугуннинг долзарб вазифаларидандир. Чунки, бу ёдгорлик Наманган тарихини, маданиятини, меъморий анъаналарини ўзида акс эттирган ноёб объектлардир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Список всемирного наследие ЮНЕСКО: <http://whc.unesco.org/en.list>.
2. Бирлашган Бошқарув Режаси 2017-2022 Ичан Калъа, Умумжаҳон Маданий Мероси
3. Адилов, З.Р., & Болгабоев, Д. (2021). Реставрация и сохранение существующих историческо-архитектурных памятников наманганской области-основа развития международного туризма. Вестник Науки и Творчества, (11 (71)), 38-44.
4. Рўзинов Б., Ражабова С., Исмоилов Ю., Косимов А. Наманган вилояти маданий мероси. –Наманган: 2013
Азимов И. Фарғона водийсининг архитектура ёдгорликлари. Тошк